

УДК 159.93-051

Influence of self-assessment of professional (vocation-technical) education acquires on their academic success and level of achievement

Pakhomov I. V., Ilya Volodimirovich

senior lecturer of the Department of Pedagogy, Psychology and Management of the Bila Tserkva Institute of Continuing Professional Education, State institution of higher education «University of Education Management» National Academy of Sciences of Ukraine, Bila Tserkva, Ukraine

Kostina Y. A., Yuliya Anatoliivna

senior teacher of the Mykolaiv Vocational Industrial Lyceum, Mykolaiv, Ukraine

ВПЛИВ САМООЦІНКИ ЗДОБУВАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ НА ЇХ АКАДЕМІЧНУ УСПІШНІСТЬ ТА РІВЕНЬ ДОМАГАНЬ

Пахомов І. В., Ілля Володимирович,

старший викладач кафедри педагогіки, психології та менеджменту Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, м. Біла Церква, Україна

ORCID 0000-0002-6101-9384, тел. 0994158040, pahomov.ilya@ukr.net

Костіна Ю. А., Юлія Анатоліївна,

старша викладачка Миколаївського професійного промислового ліцею

ORCID 0009-0002-1196-270X, тел. 0508424123, juliakostina2013@gmail.com

Self-esteem refers to the core of a young man's personality and significantly affects his behavior. Therefore, the purpose of the research is the theoretical substantiation and experimental study of the relationship between self-esteem, academic success and the level of demands of vocational (vocational and technical) students of the Mykolaiv Vocational Industrial Lyceum. The tasks of the research included: theoretical analysis of the literature on the problem of studying the relationship between the level of harassment, academic performance and self-esteem in youth; an experimental study of the relationship between self-esteem, academic success and the level of demands of education seekers.

Among the studied students of the Mykolaiv Vocational Industrial Lyceum, 17-year-old girls with an average level of academic success prevail. In order to study their self-esteem, we used the methods "Research of adolescent self-esteem" (G. Kazantseva) and "Research of self-esteem (Dembo-Rubinshtein modified by M. Parafiyani). Education seekers with adequate self-esteem predominate (60 %), there are significantly fewer people with overestimated (22 %) and underestimated self-esteem (18 %).

Individuals with high and medium levels of harassment and self-esteem prevailed among the studied education seekers. By age, level of academic success, self-esteem and level of harassment, no significant differences between boys and girls were found. According to the level of success among boys and girls, those with an average level of education and adequate self-esteem prevail. According to age, gender, self-esteem and level of harassment, no significant differences were found between students of different levels of academic success. According to the level of self-esteem, individuals with adequate self-esteem prevail among students with average and sufficient levels of success. Achievers who study better have a higher level of harassment and self-esteem.

By age and sex, we did not find any significant differences between students with different self-esteem: boys predominate among students with adequate self-esteem, while girls predominate among those with inadequate (overestimated or underestimated) self-esteem. According to the level of academic success, individuals with an average level of self-esteem predominate among students with adequate and low self-esteem, that is, students with high self-esteem study worse, and vice versa.

The analysis of the levels of harassment of self-esteem of education seekers (Dembo-Rubinshtein method) with different self-esteem (the methodology of G. Kazantseva) shows that there are no significant differences between them on all scales, but those with low self-esteem have the highest level of harassment, and those with high self-esteem have a slightly lower self-esteem higher than in other categories.

Keywords: *students of professional (vocational and technical) education, self-esteem, level of harassment, academic success.*

Самооцінка відноситься до ядра особистості юнака і суттєво впливає на його поведінку. Тому метою дослідження є теоретичне обґрунтування й експериментальне вивчення зв'язку самооцінки, навчальної успішності та рівня домагань здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти Миколаївського професійного промислового ліцею. Завдання дослідження передбачали: теоретичний аналіз літератури з проблеми вивчення взаємозв'язку рівня домагань, навчальної успішності та самооцінки в юнацькому віці; експериментальне дослідження взаємозв'язку самооцінки, академічної успішності та рівня домагань здобувачів освіти.

Серед досліджуваних здобувачів освіти Миколаївського професійного промислового ліцею переважають дівчата віком 17 років із середнім рівнем академічної успішності. З метою дослідження їх самооцінки нами застосовувалися методики «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) та «Дослідження самооцінки (Дембо-Рубінштейн у модифікації М. Парафіян). Переважають здобувачі освіти з адекватною самооцінкою (60 %), значно менше осіб із завищеною (22 %) та заниженою самооцінкою (18 %).

Серед досліджуваних здобувачів освіти переважали особи з високим та середнім рівнем домагань та самооцінки. За віком, рівнем академічної успішності, самооцінкою та рівнем домагань значущих відмінностей між хлопцями та дівчатами не виявлено. За рівнем успішності серед хлопців та дівчат переважають здобувачі освіти з середнім її рівнем та адекватною самооцінкою. За віком, статтю, самооцінкою та рівнем домагань значущих відмінностей між здобувачами освіти різного рівня академічної успішності не виявлено. За рівнем самооцінки серед здобувачів з середнім та достатнім рівнями успішності переважають особи з адекватною самооцінкою. У здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань та самооцінки.

За віковими, статевими ознаками нами не виявлено значущих відмінностей між здобувачами освіти з різною самооцінкою: серед здобувачів з адекватною самооцінкою децю переважають хлопці, тоді як серед осіб з неадекватною (завищеною чи заниженою) самооцінкою — дівчата. За рівнем академічної успішності серед здобувачів освіти з адекватною та заниженою самооцінкою переважають особи з середнім її рівнем, тобто, здобувачі з завищеною самооцінкою навчаються гірше, і навпаки.

Аналіз рівнів домагань самооцінки здобувачів освіти (методика Дембо-Рубінштейн) з різною самооцінкою (методика Г. Казанцевої) свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за усіма шкалами, але здобувачі із заниженою самооцінкою мають найбільший рівень домагань, а у здобувачів із завищеною самооцінкою самооцінка децю вище, ніж у інших категорій.

Ключові слова: здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти, самооцінка, рівень домагань, академічна успішність.

Актуальність дослідження. Проблема адекватної самооцінки осіб юнацького віку — одна з центральних у вивченні їх свідомості, особистості, життєдіяльності. Неадекватна самооцінка часто обертається проти самого юнака, виявляючись у таких якостях, які не сприяють продуктивному розвитку їх особистості (підозрілість, недовірливість, агресія, невпевненість, тривожність тощо), вона може сприяти розвитку депресії, штовхати юнаків на спроби здійснення нереалістичних задумів і проєктів, що, призводить до неуспіху і може призводити навіть до суїциду. Тому вкрай важливо вивчати розвиток самооцінки осіб юнацького віку та вчасно коригувати її у разі, якщо вона завищена чи занижена.

Самооцінка відноситься до ядра особистості юнака і суттєво впливає на його поведінку. Це оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей і місця в соціумі. Вона є важливим регулятором поведінки та впливає на ефективність діяльності юнака і подальший розвиток його особистості. Рівень домагань — це ступінь труднощів цілей, які він ставить перед собою. Отже, рівень домагань можна розглядати як реалізацію юнацької самооцінки.

В працях українських та зарубіжних вчених І. Беха, Л. Бороздіної, І. Булах, І. Кона, Г. Костюка, С. Максименка, В. М'ясищева, Р. Павелківа, К. Платонова, Н. Побірченко та інших розкриті проблеми становлення самооцінки й рівня домагань особистості в процесі розвитку її свідомості та

самосвідомості, але її вплив на рівень домагань та навчальну успішність здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти (далі — П(ПТ)О) вивчений недостатньо.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування й експериментальне вивчення зв'язку самооцінки, навчальної успішності та рівня домагань здобувачів П(ПТ)О.

Гіпотеза дослідження: рівень самооцінки здобувачів П(ПТ)О прямо пропорційно пов'язаний з рівнем домагань та навчальною успішністю.

Завдання дослідження:

- провести теоретичний аналіз літератури з проблеми вивчення взаємозв'язку рівня домагань, навчальної успішності та самооцінки в юнацькому віці;
- експериментально дослідити взаємозв'язок самооцінки, навчальної успішності та рівня домагань здобувачів П(ПТ)О.

Переважає більшість здобувачів П(ПТ)О мають вік 16-18 років, тобто ранній юнацький вік. Цей період характеризується завершенням підготовки до самостійного життя, формуванням цінностей, світогляду, вибором професійної діяльності та утвердженням громадянської значущості особистості. Перебудовується вся система відносин з оточуючими людьми і змінюється відношення до себе, П(ПТ)О та інших видів діяльності, встановлюється певний взаємозв'язок між інтересами майбутньої професії, освітніми інтересами і мотивами поведінки.

Одним із найважливіших чинників розвитку особистості в юнацькому віці є формування Я-концепції. З'являються нові інтереси, прагнення, втрачаються чи видозмінюються старі. На перший план висуваються мотиви, пов'язані з життєвими планами, майбутніми намірами. Головною суперечністю є потреба в самовизначенні та неадекватний життєвий досвід. В ході задоволення цієї потреби юнак формує свої подальші життєві плани, шукає своє місце в дорослому світі [1].

Юнацький вік також сенситивний до формування світогляду як системи стійких переконань. Він також характеризуються виокремленням інтересів, які стають більш серйозними, зрілими та стійкими на початку юнацького періоду. Відбувається пошук сенсу життя, але має місце міф про власну унікальність, максималізм.

В юнацькому віці інтенсивно формується самооцінка, бурхливо розвивається самосвідомість як здатність спрямування свідомості на власні психічні процеси, які включають і складний світ своїх переживань, і потреби до пізнання себе як особистості. У цей період формуються навички оцінювання себе не тільки за допомогою оточуючих, а й самостійно [4].

Формування самооцінки юнаків відбувається в процесі діяльності і міжособистісного взаємозв'язку та отриманого зв'язку від оточення. Найбільший вплив на формування самооцінки грає соціум. Вона відображується на характері їх спілкування, відносинах з людьми, успішності навчальної та іншої діяльності, розвитку особистості. Вона виражає певний рівень домагань, який визначається рівнем завдань, поставлених перед собою та які він здатен виконати [7].

Якщо юнак має адекватну самооцінку, він правильно визначає свої можливості і досягнення, критично ставиться до себе, реально дивиться на свої успіхи та невдачі, намагається ставити перед собою досяжні цілі, які має можливість здійснити. Адекватна самооцінка повинна бути підсумком постійного пошуку реального бачення себе. Вона характеризується самокритичністю і вимогливістю до себе та формуванню впевненості у собі та своїх силах, а також визначає реальний рівень домагань, тоді як неадекватна самооцінка призводить до загальної конфліктності з навколишнім середовищем [2].

Одним з важливих факторів, що впливають на процес цілеспрямованого отримання знань здобувачами П(ПТ)О, є вплив самооцінки та рівня домагань на освітній процес.

Рівень домагань характеризує рівень проблеми, досягнення якого є метою серії майбутніх процесів (ідеальна мета); вибір суб'єктом мети чергової дії, що формується внаслідок переживання успіху чи неуспіху низки минулих дій (рівень домагань на даний момент); бажаний рівень самооцінки особистості (рівень Я) [6].

Розвиток самосвідомості впливає на самооцінку і рівень домагань, яка відображається на успішності в навчанні. Під впливом часу самооцінка стає адекватнішою, що дає змогу здобувачам

П(ПТ)О реально оцінити свої можливості і завдяки цьому вибрати для себе підходяще навчання, визначити свій рівень домагань [3].

Значна частка осіб юнацького віку здобувають освіту у закладах П(ПТ)О, в т. ч. у Миколаївському професійному промисловому ліцеї. Миколаївський професійний промисловий ліцей — це державний заклад П(ПТ)О другого атестаційного рівня, що забезпечує реалізацію права громадян на здобуття професійно-технічної та повної загальної середньої освіти. Сьогодні ліцей — одне з небагатьох навчальних закладів, у якому здобувають середню і професійну освіту майбутні кухарі, кондитери, бармени, взуттьовики, обліковці. Основними замовниками робітничих кадрів є підприємства громадського харчування та ресторанного сервісу, підприємства з виготовлення та ремонту взуття. Більше 70 % учнів проходять виробничу практику та працевлаштовуються на підприємства, що є основними замовниками. Поряд з первинною професійною підготовкою ліцей здійснює професійно-технічне навчання дорослого населення за угодами з Обласним центром зайнятості. За 50 років свого існування ліцей підготував і випустив близько 10 тисяч випускників, багато з яких у подальшому стали керівниками та провідними спеціалістами підприємств України. Подальшу долю ліцею педагогічний колектив вбачає у введенні нових професій, які стають необхідними згідно з вимогами часу.

Відповідно до отриманої ліцензії ліцей здійснює підготовку робітничих кадрів за професіями на базі 9 та 11 класів. На базі 9 класів (з наданням повної загальної середньої освіти) здобувачі отримують наступні професії: «Кухар; кондитер» (термін навчання 3,5 роки), «Кухар; бармен» (термін навчання 3 роки) та «Кондитер» (для осіб з особливими освітніми потребами (вадами слуху) (термін навчання 2 роки). На базі 11 класів здобувачі мають змогу здобути такі професії, як «Бармен; майстер ресторанного обслуговування» (термін навчання 1 рік) та «Кухар; кондитер» (термін навчання 1,5 року).

Форма навчання — денна. Навчання безкоштовне. Одночасно з професією здобувачі освіти отримують повну загальну середню освіту. Випускники ліцею мають можливість продовжувати навчання у вищих навчальних закладах за фахом на пільгових умовах. Роки навчання в ліцеї зараховуються до загального трудового стажу. Учні ліцею отримують стипендію (1250 грн.), а діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування отримують підвищену соціальну стипендію та забезпечуються коштами на харчування, мають інші пільги, визначені законодавством.

В ліцеї створені навчальні кабінети професійно-теоретичної та загальноосвітньої підготовки; лабораторії: кулінарна, з професії «Бармен», майстерня кондитерського виробництва, комп'ютерний клас. Працює бібліотека, актовка та два спортивних зали. Більшість навчальних кабінетів забезпечена мультимедійним обладнанням. В позаурочний час учні мають змогу відвідувати гуртки художньої самодіяльності: театральний, хореографічний, фольклорний та спортивні гуртки: з футболу, настільного тенісу, волейболу, баскетболу, шахів. Ліцей має міцні стосунки з передовими підприємствами громадського харчування та ресторанного сервісу щодо проходження учнями виробничої практики та працевлаштування. Випускники ліцею гарантовано отримують робочі місця на підприємствах м. Миколаєва. Соціально-психологічна служба ліцею укомплектована посадами практичного психолога та соціального педагога, її керівництво здійснює заступник директора з виховної роботи.

Дослідження самооцінки здобувачів П(ПТ)О було проведено в Миколаївському професійному промисловому ліцеї. В ньому брали участь 45 здобувачів П(ПТ)О за професією «Кухар-кондитер» юнацького віку. За гендерною ознакою переважають дівчата (55 %), хлопців дещо менше (45 %). За віком переважають особи 17 років (44 %) та 16 років (33 %), осіб 18 років значно менше (20 %), і лише одна особа має вік 20 років (2 %). За рівнем успішності половина здобувачів освіти мають середній рівень (50 %), третина (36 %) — достатній, і лише кілька осіб — високий та початковий рівень (по 7 % відповідно).

З метою дослідження самооцінки здобувачів П(ПТ)О застосовувалися наступні психодіагностичні тестові методики: «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) та «Методика Дембо-Рубінштейн» (модифікований варіант М. Парафіян).

За методикою «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) переважають здобувачі П(ПТ)О з адекватною самооцінкою (60 %), значно менше осіб із завищеною (22 %) та заниженою самооцінкою (18 %). Останні дві категорії здобувачів викликають занепокоєння та потребують психологічної допомоги. Здобувачі освіти із завищеною самооцінкою мають високий рівень домагань і можуть відчувати сильний стрес у разі недосягнення власних амбітних цілей або у разі несприйняття учнівським колективом. Навпаки, здобувачі освіти із заниженою самооцінкою мають низький рівень домагань, не ставлять перед собою амбітні цілі, тому і не прагнуть до їх досягнення. Завдання психолога закладу П(ПТ)О полягає у формуванні адекватної самооцінки обох груп здобувачів: у осіб із завищеною самооцінкою її треба дещо знизити, а у осіб із заниженою самооцінкою — дещо підвищити.

Методика вивчення самооцінки Дембо-Рубінштейн» (модифікований варіант М. Парафіян) дозволяє визначити рівень домагань та самооцінки особистості за наступними шкалами: «Розум, здібності», «Характер», «Авторитет у однолітків», «Умілі руки», «Зовнішність» та «Впевненість у собі». Методика загальної самооцінки підлітка (Г. Казанцевої) також дозволяє визначити рівень самооцінки. Розподіл здобувачів П(ПТ)О за рівнями домагань та самооцінки, визначеними за допомогою методики Дембо-Рубінштейн в модифікації М. Парафіян представлені у табл. 1.

Таблиця 1.

Розподіл здобувачів П(ПТ)О за рівнями домагань та самооцінки (у %)

Шкали	Рівень домагань				Рівень самооцінки			
	Дуже високий	Високий	Середній	Низький	Дуже високий	Високий	Середній	Низький
Розум-здібності	49	24	22	5	11	33	34	22
Характер	29	31	13	27	20	15	33	32
Авторитет	37	13	20	30	22	20	31	27
Умілі руки	55	31	12	2	29	20	35	16
Зовнішність	40	24	26	10	24	31	18	27
Впевненість у собі	52	24	22	2	40	20	16	24
Сумарна	29	40	29	2	15	33	33	19

Результати аналізу показників домагань за шкалою «Розум-здібності» методики Дембо-Рубінштейн свідчать про наявність серед здобувачів П(ПТ)О половини осіб з дуже високим рівнем домагань (49 %), частка осіб з високим та середнім рівнем значно менша (24 % та 22 % відповідно), а частка здобувачів з низьким рівнем незначна (5 %) (табл. 1).

На наш погляд, це свідчить про прагнення переважної більшості здобувачів П(ПТ)О (73 %) підвищити власний інтелектуальний рівень та розвивати інтелектуальні здібності. Для цього у Миколаївському професійному промисловому ліцеї створені усі необхідні умови: здобувачі мають можливість користуватися Інтернетом, бібліотекою, отримувати консультації викладачів та майстрів виробничого навчання, працюють предметні гуртки. Викликає занепокоєння 5 % здобувачів П(ПТ)О, які не прагнуть до цього, тому педагогічним працівникам закладу необхідно знайти можливості підвищити їх мотивацію до особистісного інтелектуального розвитку.

Результати аналізу показників самооцінки за шкалою «Розум-здібності» методики Дембо-Рубінштейн свідчать про наявність серед здобувачів П(ПТ)О половини осіб з дуже високим та високим рівнем самооцінки (44 %), частка осіб з середнім її рівнем дещо менша (34 %), також має місце частка здобувачів з низьким її рівнем незначна (22 %) (табл. 1).

Тобто, частка здобувачів із низькою самооцінкою за шкалою «Розум-здібності» вдвічі більша (22 %), ніж частка із дуже високою самооцінкою (11 %) (табл. 1). Як правило, здобувачі з низькою самооцінкою мають низький рівень домагань та характеризуються низькою успішністю у навчання як у закладі загальної середньої освіти, так і в закладі П(ПТ)О. Тому педагогічним працівникам закладу П(ПТ)О необхідно похвалою та авансованим заохоченням підняти їх інтелектуальну самооцінку, тоді відповідно збільшиться рівень інтелектуальних домагань і навчальна успішність.

Також виявлена незначна частка здобувачів з дуже високою інтелектуальною самооцінкою (11 %) (табл. 1). Як правило, вони характеризуються дуже високим рівнем інтелектуальних домагань та високою навчальною успішністю. Але у них можливі психологічні проблеми у разі неотримання високих оцінок за навчання, тому психологу закладу доцільно підготувати їх до можливих помилок.

Порівняння рівнів домагань та самооцінки здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Розум здібності» свідчить про значне перевищення рівня домагань над самооцінкою: здобувачів з дуже високим рівнем інтелектуальних домагань вчетверо більше, ніж осіб з дуже високою інтелектуальною самооцінкою (49 % та 11 % відповідно), і навпаки, здобувачів з низьким рівнем інтелектуальних домагань вчетверо менше, ніж осіб з низькою інтелектуальною самооцінкою (5 % та 22 %) (табл. 1). Ідеальним вважається варіант, коли самооцінка співпадає з рівнем домагань, але за цією шкалою рівень самооцінки значно відстає від рівня домагань. Тобто, здобувачі прагнуть більшого, ніж дозволяє півень їх самооцінки. Якщо домагання приведуть до успіху, самооцінка може підвищитися, і навпаки: якщо мети не буде досягнуто, самооцінка може знизитися.

За шкалою «Характер» третина здобувачів характеризуються дуже високим рівнем домагань (29 %), стільки ж мають високий та низький рівень (31 % та 27 % відповідно), осіб з середнім рівнем відносно небагато (13 %) (табл. 1).

Це характерно для юнацького віку, коли ставляться досить високі вимоги до характеру, тому викликає занепокоєння чверть здобувачів з низьким рівнем домагань до нього (27 %), які не прагнуть морального саморозвитку. Для них доцільно застосовувати розроблену нами тренінгову програму з формування моральних цінностей [5].

За шкалою «Характер» третина здобувачів (35 %) мають дуже високу та високу самооцінку, стільки ж — середню (33 %) та низьку (32 %) (табл. 1). Це свідчить про те, що адекватну самооцінку власного характеру мають менше половини здобувачів (48 %), тоді як занепокоєння викликає третина здобувачів з низькою самооцінкою щодо власного характеру. На наш погляд, вони потребують психологічної допомоги у прийнятті себе та розвитку позитивних рис характеру (впевненості, цілеспрямованості, комунікабельності тощо).

Порівняння рівнів домагань та самооцінки здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Характер» свідчить про відповідність рівнів домагань та самооцінки: здобувачів з дуже високим рівнем домагань майже стільки ж, як і осіб з дуже високою самооцінкою (29 % та 20 % відповідно), така ж тенденція характерна і для здобувачів з низьким рівнем домагань та самооцінки (27 % та 32 %) (табл. 1). Тобто, за цією шкалою рівень самооцінки співпадає з рівнем домагань.

Для юнаків є важливим користуватися авторитетом серед однолітків, тому за шкалою «Авторитет» третина здобувачів характеризуються дуже високим рівнем домагань (37 %), стільки ж мають високий та середній рівень (13 % та 20 % відповідно), а також низький рівень (30 %) (табл. 1).

Викликають занепокоєння як третина осіб з дуже високим, так і третина здобувачів з низьким рівнем домагань щодо власного авторитету. Як правило, в навчальній групі лише кілька осіб мають високий соціометричний статус («соціометричні зірки»), інші здобувачі мають більш низький статус. Якщо здобувач дуже прагне до високого соціометричного статусу, але не отримає його, можуть виникнути психологічні проблеми. Навпаки, особи, які мають низький рівень домагань щодо власного авторитету, байдужі до групової діяльності, тому педагогічним працівникам доцільно залучати їх до громадської діяльності відповідно їх інтересів та здібностей.

За шкалою «Авторитет» майже половина здобувачів (42 %) мають дуже високу та високу самооцінку, третина — середню (31 %) та низьку (27 %) (табл. 1). Це свідчить про те, що адекватну

самооцінку власного авторитету мають лише половина здобувачів (51 %), тоді як занепокоєння викликає значна частка здобувачів з низькою його самооцінкою. Як правило, здобувачі з дуже високою самооцінкою власного авторитету належать до лідерів у середовищі здобувачів, а особи з низькою самооцінкою — до категорії аутсайдерів (соціометричний статус «відторгнуті», «ізолювані» тощо). Лідерів доцільно залучати до органів учнівського самоврядування закладу, тоді як з аутсайдерами психологу доцільно провести роботу щодо корекції їх самооцінки, а педагогічним працівникам активніше залучати їх до громадської діяльності.

Порівняння рівнів домагань та самооцінки здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Авторитет» свідчить про деяке перевищення рівня домагань над самооцінкою: здобувачів з дуже високим рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з дуже високою самооцінкою (37 % та 22 % відповідно) (табл. 1). Тобто, за цією шкалою рівень самооцінки дещо відстає від рівня домагань, тобто, здобувачі прагнуть користуватися авторитетом серед однолітків, але не всі вважають себе гідними цього.

Для здобувачів П(ПТ)О важливим є формування професійних компетентностей, насамперед практичних умінь та навичок, тому за шкалою «Умілі руки» більшість здобувачів характеризуються дуже високим рівнем домагань (55 %), третина мають високий рівень (31 %), середній рівень мають лише деякі здобувачі (12 %) (табл. 1). На наш погляд, допомоги потребує лише одна особа з низьким рівнем домагань щодо професійних навичок. Майстру виробничого навчання спільно з психологом та класним керівником доцільно визначити причину цього і шляхи підвищення його професійної мотивації.

Щодо рівня самооцінки за шкалою «Умілі руки» майже половина здобувачів (49 %) мають дуже високу та високу самооцінку, третина — середню (35 %), незначна частка респондентів мають низьку самооцінку (16 %) (табл. 1). Це свідчить про те, що адекватну самооцінку власних професійних компетентностей мають лише половина здобувачів (55 %), тоді як занепокоєння викликає значна частка здобувачів з низькою їх самооцінкою. Як правило, здобувачі з дуже високою самооцінкою власних професійних компетентностей мають високу навчальну успішність з професійно-практичної підготовки, тоді як здобувачі з низькою їх самооцінкою — низьку успішність. Майстру виробничого навчання доцільно встановити причину низької успішності здобувачів з професійно-практичної підготовки, можливо, залучити їх до позааудиторної діяльності з метою формування професійних компетентностей.

Порівняння рівнів домагань та самооцінки здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Умілі руки» свідчить про деяке перевищення рівня домагань над самооцінкою: здобувачів з дуже високим рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з дуже високою самооцінкою (55 % та 29 % відповідно), і навпаки, здобувачів з низьким рівнем домагань у вісім разів менше, ніж осіб з низькою самооцінкою (2 % та 16 %) (табл. 1). Тобто, за цією шкалою рівень самооцінки дещо відстає від рівня домагань. Тобто, здобувачі прагнуть оволодіти професійними компетентностями, але розуміють, що це тривалий процес.

Для осіб юнацького віку, особливо дівчат, важливою є власна зовнішність, тому за шкалою «Зовнішність» майже половина здобувачів мають дуже високий рівень домагань (40 %), чверть мають високий та середній їх рівень (24 % та 26 % відповідно), низький рівень мають лише деякі здобувачі (10 %) (табл. 1). На наш погляд, занепокоєння викликають здобувачі з низьким рівнем домагань щодо власної зовнішності. Більшість з них — хлопці, яким байдуже, як їх зовнішність оцінюють однолітки.

Щодо рівня самооцінки за шкалою «Зовнішність» майже половина здобувачів (55 %) мають дуже високу та високу самооцінку, незначна частка — середню (18 %), п'ята частка — низьку самооцінку (27 %) (табл. 1). Це свідчить про те, що адекватну самооцінку власної зовнішності мають лише половина здобувачів (49 %), тоді як занепокоєння викликає значна частка здобувачів з низькою її самооцінкою.

Як правило, дуже високу самооцінку щодо власної зовнішності мають дівчата та хлопці, які мають високий соціометричний статус («соціометричні зірки»), вони комунікабельні, у них багато друзів, більшість одногрупників хочуть з ними товаришувати. Навпаки, низьку самооцінку мають

дівчата та хлопці, які мають низький соціометричний статус («відторгнуті», «ізолювані»), вони некомунікбельні, не мають друзів або мають їх мало, не користуються авторитетом серед однолітків. Саме ця категорія здобувачів потребує психологічної допомоги: тренінги асертивної поведінки, комунікативної компетентності тощо. З метою підвищення самооцінки їх також доцільно залучати до освітніх та виховних заходів, громадської діяльності

Порівняння рівнів домагань та самооцінки здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Зовнішність» свідчить про деяке перевищення рівня домагань над самооцінкою: здобувачів з дуже високим рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з дуже високою самооцінкою (40 % та 24 % відповідно), і навпаки, здобувачів з низьким рівнем домагань втричі менше, ніж осіб з низькою самооцінкою (10 % та 27 %) (табл. 1). Тобто, за цією шкалою рівень самооцінки дещо відстає від рівня домагань. Тобто, здобувачі прагнуть мати привабливу зовнішність, але розуміють, що докорінно її змінити за короткий час неможна.

Основною самооцінки осіб юнацького віку ж впевненість у собі, тому за шкалою «Впевненість у собі» половина здобувачів мають дуже високий рівень домагань (52 %), чверть мають високий та середній їх рівень (24 % та 22 % відповідно), низький рівень має лише один здобувач (2 %) (табл. 1). На наш погляд, занепокоєння викликають один здобувач з низьким рівнем домагань щодо впевненості у собі, саме він найбільше з усіх потребує психологічної допомоги.

Щодо рівня самооцінки за шкалою «Впевненість у собі» більшість здобувачів (60 %) мають дуже високу та високу самооцінку, незначна частка — середню (16 %), п'ята частка — низьку самооцінку (24 %) (табл. 1). Це свідчить про те, що адекватну самооцінку впевненості у собі мають лише третина здобувачів (36%), тоді як занепокоєння викликає значна частка здобувачів з низькою її самооцінкою.

Порівняння рівнів домагань та самооцінки здобувачів П(ПТ)О за шкалою «Впевненість у собі» свідчить про деяке перевищення рівня домагань над самооцінкою: здобувачів з дуже високим рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з дуже високою самооцінкою (52 % та 40 % відповідно), і навпаки, здобувачів з низьким рівнем домагань в 12 разів менше, ніж осіб з низькою самооцінкою (2 % та 24 %) (табл. 1). Тобто, за цією шкалою рівень самооцінки дещо відстає від рівня домагань. Тобто, здобувачі прагнуть бути впевненими у собі, але розуміють, що докорінно змінити свій характер за короткий час неможна.

Результати аналізу середніх показників рівня домагань за методикою Дембо-Рубінштейн свідчать про переважання серед здобувачів П(ПТ)О осіб з середнім рівнем домагань (40 %), третина здобувачів мають дуже високий (29 %) та середній (29 %) рівень домагань, особа з низьким рівнем домагань лише одна (2 %) (табл. 1). Як правило, здобувачі з дуже високим рівнем домагань мають дуже високу самооцінку та високу навчальну успішність. Психологічної допомоги вони можуть потребувати лише в разі, коли їх плани не здійснюються, оцінки за навчальну успішність не такі високі, як би їм хотілося, однолітки чи педагогічні працівники не приділяють їм достатньо уваги. Єдиний здобувач з низьким рівнем домагань потребує допомоги у формуванні стійкої навчальної та професійної мотивації.

Щодо середніх показників самооцінки, серед досліджуваних здобувачів П(ПТ)О третина мають високий її рівень (33 %), третина — середній рівень (33 %), незначна частка (15 %) — дуже високий та низький рівень (19 %) (табл. 1). Тобто, більшість здобувачів мають адекватну самооцінку (66 %). У осіб з дуже високою самооцінкою можуть виникнути психологічні проблеми, коли їх самооцінка не буде підтверджуватися, наприклад при отриманні невисоких оцінок за навчання, відсутність схвалення від однолітків, педагогічних працівників та батьків. Особам з низькою самооцінкою варто надати психологічну допомогу, спрямовану на виявлення та усунення причин цього, залучити до тренінгів комунікативної компетентності, асертивної поведінки, тих видів діяльності, де вони можуть показати хороші результати (навчальна, культурна, спортивна, громадська діяльність тощо).

Порівняння рівнів домагань та самооцінки здобувачів П(ПТ)О за середніми показникам тесту свідчить про деяке перевищення рівня домагань над самооцінкою: здобувачів з дуже високим

рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з дуже високою самооцінкою (29 % та 15 % відповідно), і навпаки, здобувачів з низьким рівнем домагань в 9 разів менше, ніж осіб з низькою самооцінкою (2 % та 19 %) (табл. 1). Тобто, за середніми показниками методики Дембо-Рубінштейн рівень самооцінки дещо відстає від рівня домагань.

Аналогічні результати щодо рівня самооцінки здобувачів П(ПТ)О були отримані за методикою Г. Казанцевої: переважає адекватна самооцінка (64 %), але у деяких здобувачів вона завищена (20 %) та занижена (16 %).

Таким чином, серед досліджуваних здобувачів П(ПТ)О переважали особи з високим та середнім рівнем домагань та самооцінки (69 % та 66 % відповідно), осіб з дуже високим рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з таким рівнем самооцінки (29 % та 15 % відповідно), тоді як осіб з низьким рівнем самооцінки в десять разів більше, ніж осіб з таким рівнем домагань (19 % та 2 %), що свідчить про адекватну загальну самооцінку переважної більшості досліджуваних та її деяке відставання від рівню домагань. Психологічної допомоги потребують деякі здобувачі з низькою самооцінкою.

За шкалою «Розум-здібності» переважали особи з дуже високим та високим рівнем домагань та самооцінки (73 % та 44 % відповідно), осіб з дуже високим рівнем домагань вчетверо більше, ніж осіб з таким рівнем самооцінки (49 % та 11 % відповідно), тоді як осіб з низьким рівнем самооцінки в чотири рази більше, ніж осіб з таким рівнем домагань (22 % та 5 %), що також свідчить про адекватну інтелектуальну самооцінку більшості досліджуваних та її відповідність рівню домагань.

За шкалою «Характер» також переважали особи з дуже високим та високим рівнем домагань та самооцінки (60 % та 35 % відповідно), осіб з дуже високим рівнем домагань трохи більше, ніж осіб з таким рівнем самооцінки (29 % та 20 % відповідно), тоді як осіб з низьким рівнем самооцінки трохи більше, ніж осіб з таким рівнем домагань (32 % та 27 %), що також свідчить про адекватну характерологічну самооцінку більшості досліджуваних та її відповідність рівню домагань.

За шкалою «Авторитет» також переважали особи з дуже високим та високим рівнем домагань та самооцінки (50 % та 42 % відповідно), осіб з дуже високим рівнем домагань трохи більше, ніж осіб з таким рівнем самооцінки (37 % та 22 % відповідно), тоді як осіб з низьким рівнем самооцінки трохи менше, ніж осіб з таким рівнем домагань (27 % та 30 %), що також свідчить про адекватну соціометричну самооцінку більшості досліджуваних та її відповідність рівню домагань.

За шкалою «Умілі руки» також переважали особи з дуже високим та високим рівнем домагань та самооцінки (86 % та 49 % відповідно), осіб з дуже високим рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з таким рівнем самооцінки (55 % та 29 % відповідно), тоді як осіб з низьким рівнем самооцінки у вісім разів більше, ніж осіб з таким рівнем домагань (16 % та 2 %), що також свідчить про адекватну професійну самооцінку більшості досліджуваних та її відповідність рівню домагань.

За шкалою «Зовнішність» також переважали особи з дуже високим та високим рівнем домагань та самооцінки (64 % та 55 % відповідно), осіб з дуже високим рівнем домагань вдвічі більше, ніж осіб з таким рівнем самооцінки (40 % та 24 % відповідно), тоді як осіб з низьким рівнем самооцінки втричі більше, ніж осіб з таким рівнем домагань (27 % та 10 %), що також свідчить про адекватну естетичну самооцінку більшості досліджуваних та її відповідність рівню домагань.

За шкалою «Впевненість у собі» також переважали особи з дуже високим та високим рівнем домагань та самооцінки (76 % та 60 % відповідно), осіб з дуже високим рівнем домагань трохи більше, ніж осіб з таким рівнем самооцінки (52 % та 40 % відповідно), тоді як осіб з низьким рівнем самооцінки в одинадцять разів більше, ніж осіб з таким рівнем домагань (24 % та 2 %), що також свідчить про адекватну асертивну самооцінку більшості досліджуваних та її відповідність рівню домагань.

Результати кореляційного аналізу за допомогою коефіцієнтів парної кореляції Пірсона виявили значний рівень зв'язку між самооцінкою та рівнем домагань за шкалами: «Авторитет серед однолітків» (0,59), «Зовнішність» (0,70), «Впевненість у собі» (0,57). Це свідчить про тісний зв'язок самооцінки здобувачів П(ПТ)О та їх рівня домагань: при високій самооцінці зростає і рівень домагань, і навпаки.

Також виявлено тісний зв'язок між самооцінкою за шкалами «Умілі руки» та «Розум та здібності» (0,62), «Умілі руки» та «Характер» (0,63), «Впевненість у собі» та «Розум та здібності» (0,61), «Впевненість у собі» та «Умілі руки» (0,63). На наш погляд, висока самооцінка за шкалою «Умілі руки» означає наявність у здобувачів П(ПТ)О сформованих професійних компетентностей, які формуються та проявляються під час занять з професійно-практичної підготовки. Це також свідчить про високий рівень розвитку у них кулінарних здібностей, що проявляється у високій самооцінці за шкалою «Розум та здібності». Має місце зворотна тенденція: низька самооцінка за шкалою «Умілі руки» тягне за собою і низьку самооцінку за шкалою «Розум та здібності».

Тісний зв'язок між самооцінкою за шкалами «Умілі руки» та «Характер» (0,63), на наш погляд, свідчить про тісний зв'язок професійних навичок з деякими рисами характеру: наполегливістю, працелюбністю, дисциплінованістю, сумлінністю тощо. Також тісний зв'язок між самооцінкою за шкалами «Впевненість у собі» та «Розум та здібності» (0,61), а також за шкалами «Впевненість у собі» та «Умілі руки» (0,63) вказує на прямо пропорційний зв'язок між рівнем інтелекту, комунікативних, організаторських та професійних здібностей та навичок здобувачів П(ПТ)О та рівнем їх впевненості у собі.

Також кореляційний аналіз показав наявність тісних зв'язків рівня домагань юнаків між наступними шкалами: «Умілі руки» та «Розум та здібності» (0,58), «Умілі руки» та «Характер» (0,57), «Впевненість у собі» та «Умілі руки» (0,72). Аналогічні показники ми отримали і для показників самооцінки за аналогічними шкалами, що свідчить про тісні зв'язки між рівнем самооцінки та рівнем домагань здобувачів П(ПТ)О.

Наявність у досліджуваній групі здобувачів П(ПТ)О приблизно рівних часток дівчат (55 %) та хлопців (45 %) дозволяє нам зробити гендерний аналіз рівнів їх самооцінки, домагань та успішності. За віком між хлопцями та дівчатами є деякі відмінності: якщо серед хлопців половина осіб мають вік 17 років (48 %), то серед дівчат — 16 років (50 %), якщо серед хлопців третина (29 %) мають вік 18 років, то серед дівчат — 17 років (38 %).

За рівнем успішності серед хлопців та дівчат переважають здобувачі освіти з середнім її рівнем (54 % та 46 % відповідно), дещо менше осіб з достатнім рівнем (36 % та 46 %), лише по одній особі з високим (5 % та 8 %) та початковим рівнем (5 % та 0 %). Тобто, за рівнем успішності значущих відмінностей між хлопцями та дівчатами не виявлено.

За методикою «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) серед хлопців та дівчат переважають здобувачі П(ПТ)О з адекватною самооцінкою (68 % та 58 % відповідно), значно менше осіб із завищеною (18 % та 25 %) та заниженою самооцінкою (14 % та 17 %). Тобто, значущих відмінностей між самооцінкою дівчат та хлопців не виявлено. Психологічної допомоги, на наш погляд, потребують як здобувачі з завищеною, так і особи із заниженою самооцінкою у бік формування адекватної самооцінки. Адже юнаки із завищеною самооцінкою мають завищений рівень домагань, і у разі недосягнення поставлених цілей у них можуть виникнути негативні психічні стани, насамперед фрустрація. Навпаки, юнаки із заниженою самооцінкою мають низький рівень домагань, тому не прагнуть до особистісного так професійного розвитку.

Проаналізувавши загальні показники самооцінки та рівню домагань здобувачів П(ПТ)О, ми можемо зробити їх порівняльний аналіз за гендерними ознаками (хлопці та дівчата), рівнями самооцінки та домагань (високий, середній та низький) та рівнем академічної успішності.

За гендерною ознакою переважають дівчата (55 %), хлопців дещо менше (45 %). За віком серед хлопців переважають особи віком 17 років (50 %), а серед дівчат — 16 років (50 %), третина хлопців мають вік 18 років (27 %), тоді як така ж частка дівчат — 17 років (38 %), найменша частка хлопців мають вік 16 років (18 %), тоді як серед дівчат — 18 років (12 %). Але ми вважаємо ці відмінності незначними, тим більш дослідження в галузі вікової психології підтверджують більш прискорений соціальний та психологічний розвиток дівчат.

За академічною успішністю більшість хлопців та дівчат мають середній її рівень (54 % та 46 % відповідно), дещо менше — достатній рівень (36 % та 46 %), одиниці — високий рівень (5 % та 8 %). Тобто, за рівнем академічної успішності між ними значущих відмінностей не виявлено.

За рівнем самооцінки за методикою Г. Казанцевої більшість хлопців та дівчат мають адекватну самооцінку (68 % та 58 %), лише незначна їх частка — завищену (18 % та 27 %) та занижену (14 % та 15 %). Тобто, за рівнем самооцінки між ними значущих відмінностей теж не виявлено.

Гендерний аналіз здобувачів П(ПТ)О свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за усіма шкалами та середніми показниками рівнів домагань за методикою Дембо-Рубінштейн (табл. 2).

Таблиця 2.

Розподіл хлопців та дівчат за рівнями домагань (у %)

Шкали	Рівень домагань							
	Дуже високий (хлопці)	Дуже високий (дівчата)	Високий (хлопці)	Високий (дівчата)	Середній (хлопці)	Середній (дівчата)	Низький (хлопці)	Низький (дівчата)
Розум-здібності	50	50	32	25	18	25	0	0
Характер	41	36	32	36	18	14	9	14
Авторитет	36	38	18	13	28	21	18	28
Умілі руки	64	46	27	33	9	17	0	4
Зовнішність	36	42	27	21	32	21	5	16
Впевненість у собі	55	46	27	21	18	29	0	4
Сумарна	41	38	41	29	18	29	0	4

Гендерний аналіз здобувачів П(ПТ)О також дозволив виявити деякі відмінності між хлопцями та дівчатами за деякими шкалами та середніми показниками рівнів самооцінки за методикою Дембо-Рубінштейн (табл. 3).

Таблиця 3.

Розподіл хлопців та дівчат за рівнями самооцінки (у %)

Шкали	Рівень самооцінки							
	Дуже високий (хлопці)	Дуже високий (дівчата)	Високий (хлопці)	Високий (дівчата)	Середній (хлопці)	Середній (дівчата)	Низький (хлопці)	Низький (дівчата)
Розум-здібності	19	5	27	41	27	27	27	27
Характер	27	18	23	18	36	32	14	32
Авторитет	23	17	18	21	32	29	27	33
Умілі руки	32	25	27	13	27	42	14	20
Зовнішність	32	17	27	38	18	21	23	25
Впевненість у собі	46	33	27	17	0	29	27	21
Сумарна	18	8	32	21	27	55	23	17

Так, за шкалами «Розум та здібності» та «Зовнішність», частка хлопців з дуже високим рівнем самооцінки значно перевищувала аналогічні показники у дівчат (19 % та 5 % відповідно за першою, 32 % та 17 % за другою шкалою), що характерно і для шкали «Характер», де частка осіб з низьким рівнем самооцінки вдвічі менша у хлопців (14 % та 32 %). За шкалою «Умілі руки» частка хлопців з високим рівнем самооцінки вдвічі (27 % та 13 %). За сумарною шкалою частка хлопців з дуже високим рівнем самооцінки вдвічі більше, ніж у дівчат (18 % та 8 %), тоді як частка хлопців з середнім рівнем самооцінки, навпаки, вдвічі менше, ніж у дівчат (27 % та 55 %) (табл. 3). Тобто, за

рівнем самооцінки виявлені значущі відмінності за більшістю шкал тесту Дембо-Рубінштейн у бік її збільшення у хлопців.

Проведений кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнту парної кореляції Пірсона свідчить про відсутність значущих відмінностей між самооцінкою та рівнем домагань здобувачів П(ПТ)О різної статі. Виявлено наявність тісних зв'язків між самооцінкою хлопців та дівчат за шкалами: «Розум-здібності» та «Характер» (0,59 та 0,54 відповідно), «Характер» та «Умілі руки» (0,71 та 0,59), «Умілі руки» та «Впевненість у собі» (0,62 та 0,61). Також виявлено тісний зв'язок між рівнем домагань хлопців та дівчат за шкалами: «Розум-здібності» та «Умілі руки» (0,61 та 0,57), «Характер» та «Умілі руки» (0,61 та 0,56); рівнем домагань та самооцінкою за шкалою «Зовнішність» (0,76 та 0,58). Тісний зв'язок виявлено і між сумарними показниками рівня домагань хлопців та дівчат майже за усіма шкалами: «Характер» (0,81 та 0,77), «Умілі руки» (0,55 та 0,82), «Зовнішність» (0,68 та 0,64) та «Впевненість у собі» (0,54 та 0,78). Аналогічні показники отримані і між сумарними показниками самооцінки хлопців та дівчат та її рівнями за майже усіма шкалами: «Розум-здібності» (0,90 та 0,62), «Характер» (0,76 та 0,77), «Умілі руки» (0,77 та 0,81) та «Впевненість у собі» (0,81 та 0,80).

Але виявлені і деякі відмінності між хлопцями та дівчатами здобувачами П(ПТ)О. Так, якщо у хлопців виявлено тісний зв'язок між самооцінкою за шкалами: «Розум-здібності» та «Авторитет» (0,58), «Характер» та «Авторитет» (0,62), «Розум здібності» та «Умілі руки» (0,75), «Розум-здібності» та «Впевненість у собі» (0,88), то у дівчат — за шкалами: «Розум-здібності» та «Зовнішність» (0,5;), «Характер» та «Зовнішність» (0,54). Це можна пояснити тим, що для хлопців їх інтелектуальна самооцінка напряму залежить від авторитету в групі, професійних навичок та впевненості у собі, у дівчат саме самооцінка щодо власної зовнішності залежить від інтелектуальної самооцінки та самооцінки характеру.

Також виявлено тісний зв'язок між сумарними показниками рівня домагань та самооцінки хлопців за шкалою «Авторитет» (0,76), тоді як у дівчат виявлено тісні зв'язки між рівнем домагань за шкалами «Умілі руки» та «Впевненість у собі» (0,84); між сумарними показниками самооцінки та її рівнем за шкалою «Зовнішність» (0,63). Це свідчить про значущість для хлопців авторитету в групі однолітків, тоді як для дівчат більш значущою є самооцінка власної зовнішності, їх впевненість у собі також залежить від рівня їх професійних компетентностей.

За рівнем успішності ми об'єднали здобувачів П(ПТ)О у дві групи: які мають середній (50 %) та достатній (36 %) рівень академічної успішності.

Серед здобувачів П(ПТ)О з середнім рівнем успішності переважають особи віком 17 років (48 %), а серед здобувачів з достатнім її рівнем успішності — віком 16 років (44 %), осіб віком 16 та 18 років серед осіб з середнім рівнем успішності значно менше (26 % та 22 %), так як і серед осіб віком 17 та 18 років серед здобувачів з достатнім її рівнем (33 % та 23 %). На наш погляд, ці відмінності не є значущими, тобто академічна успішність здобувачів П(ПТ)О не залежить від їх віку. Як правило, здобувачі П(ПТ)О, які прийшли до закладів П(ПТ)О з низькими балами, які вони отримали у закладах загальної середньої освіти, а також з низькою навчальною та професійною мотивацією, продовжують зберігати невисокий рівень академічної успішності впродовж всього періоду здобуття П(ПТ)О.

За гендерним складом серед здобувачів П(ПТ)О з середнім рівнем академічної успішності хлопців і дівчат приблизно порівну (52 % та 48 % відповідно), з достатнім рівнем — дещо переважають дівчата (39 % та 61 %). Тобто, академічна успішність дівчат дещо менша, що може пояснюватися їх меншою порівняно з хлопцями професійною та навчальною мотивацією, і більшою мотивацією щодо створення власної родини.

За рівнем самооцінки за методикою Г. Казанцевої серед здобувачів П(ПТ)О з середнім та достатнім рівнями академічної успішності переважають особи з адекватною самооцінкою (65 % та 61 % відповідно), осіб із завищеною самооцінкою небагато (13 % та 28 %), що стосується і здобувачів із заниженою самооцінкою (22 % та 11 %). Значущих відмінностей за рівнем самооцінки між здобувачами з середнім та достатнім рівнями академічної успішності не виявлено, але серед здобувачів з достатнім рівнем вдвічі більша частка осіб із завищеною самооцінкою, а серед осіб з

середнім рівнем вдвічі більша частка осіб із заниженою самооцінкою. Тобто, здобувачі П(ПТ)О, які навчаються гірше, мають більше осіб із завищеною самооцінкою, а здобувачі, які навчаються краще — навпаки, із заниженою самооцінкою.

Аналіз рівнів домагань здобувачів П(ПТ)О різного рівню академічної успішності свідчить про наявність значущих відмінностей між ними за майже усіма шкалами та середніми показниками рівнів домагань (крім шкал «Характер» та «Авторитет») (табл. 4).

Таблиця 4.

Розподіл здобувачів П(ПТ)О різного рівню академічної успішності за рівнями домагань (у %)

Шкали	Рівень домагань							
	Дуже високий (середній)	Дуже високий (достатній)	Високий (середній)	Високий (достатній)	Середній (середній)	Середній (достатній)	Низький (середній)	Низький (достатній)
Розум-здібності	57	40	22	22	17	19	4	19
Характер	35	39	35	33	13	16	17	12
Авторитет	39	28	17	17	17	33	27	22
Умілі руки	61	11	26	28	13	39	0	33
Зовнішність	39	12	30	44	17	22	14	22
Впевненість у собі	61	28	26	22	13	17	0	33
Сумарна	52	22	22	56	26	17	0	5

За шкалою «Розум-здібності» частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань дещо більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (57 % та 40 % відповідно), і відповідно частка осіб з низьким її рівнем вчетверо більша у здобувачів з достатнім її рівнем (19 % та 4 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань щодо інтелектуального розвитку, ніж у осіб, які навчаються гірше.

Аналогічну тенденцію спостерігаємо і за іншими шкалами: «Умілі руки», «Зовнішність», «Впевненість у собі» та сумарною. Так, за шкалою «Умілі руки» частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань шестеро більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (61 % та 11 % відповідно), і відповідно частка осіб з низьким її рівнем в 33 рази більша у здобувачів з достатнім її рівнем (33 % та 0 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань щодо розвитку професійних компетентностей, ніж у осіб, які навчаються гірше.

За шкалою «Зовнішність» частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань втричі більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (39 % та 12 % відповідно) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань щодо власної зовнішності, ніж у осіб, які навчаються гірше.

За шкалою «Впевненість у собі» частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань вдвічі більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (61 % та 28 % відповідно), і відповідно частка осіб з низьким її рівнем в 33 рази більша у здобувачів з достатнім її рівнем (33 % та 0 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань щодо впевненості у собі, ніж у осіб, які навчаються гірше.

За сумарною шкалою частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань вдвічі більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (52 % та 22 % відповідно), і відповідно частка осіб з високим її рівнем вдвічі більша у здобувачів з достатнім її рівнем (52 % та 22 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань, ніж у осіб, які навчаються гірше.

Аналіз рівнів самооцінки здобувачів П(ПТ)О різного рівню академічної успішності свідчить про наявність значущих відмінностей між ними за майже усіма шкалами та середніми показниками рівнів домагань (крім шкал «Розум-здібності» та «Умілі руки») (табл. 5).

Таблиця 5.

Розподіл здобувачів П(ПТ)О різного рівню академічної успішності за рівнями самооцінки (у %)

Шкали	Рівень самооцінки							
	Дуже високий (середній)	Дуже високий (достатній)	Високий (середній)	Високий (достатній)	Середній (середній)	Середній (достатній)	Низький (середній)	Низький (достатній)
Розум-здібності	9	6	35	28	26	38	30	28
Характер	30	17	17	17	39	28	14	38
Авторитет	26	50	13	38	35	6	26	6
Умілі руки	43	39	13	17	35	39	9	5
Зовнішність	35	39	17	22	17	33	31	6
Впевненість у собі	52	28	14	22	17	17	17	33
Сумарна	17	11	39	11	30	56	14	22

За шкалою «Характер» частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань вдвічі більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (30 % та 17 % відповідно), і відповідно частка осіб з низьким її рівнем вдвічі більша у здобувачів з достатнім її рівнем (38 % та 14 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань щодо власного характеру, ніж у осіб, які навчаються гірше.

За шкалою «Авторитет» частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань вдвічі менша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (26 % та 50 % відповідно), і відповідно частка осіб з низьким її рівнем вчетверо більша у здобувачів з середнім її рівнем (26 % та 6 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, менший рівень домагань щодо власного авторитету у групі, ніж у осіб, які навчаються гірше. Можливо, здобувачі з достатнім рівнем академічної успішності намагаються компенсувати неуспіх у навчанні підвищення власного соціометричного статусу в групі однолітків.

За шкалою «Зовнішність» частка здобувачів П(ПТ)О з середнім рівнем домагань вдвічі менша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (17 % та 33 % відповідно), і відповідно частка осіб з низьким її рівнем в п'ять разів більша у здобувачів з середнім її рівнем (26 % та 6 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, менший рівень домагань щодо власної зовнішності, ніж у осіб, які навчаються гірше. Можливо, здобувачі з достатнім рівнем академічної успішності намагаються компенсувати неуспіх у навчанні привабливою зовнішністю.

За шкалою «Впевненість у собі» частка здобувачів П(ПТ)О з дуже високим рівнем домагань вдвічі більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (52 % та 28 % відповідно), і відповідно частка осіб з низьким її рівнем вдвічі більша у здобувачів з достатнім її рівнем (33 % та 17 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань щодо впевненості у собі, ніж у осіб, які навчаються гірше.

За сумарною шкалою частка здобувачів П(ПТ)О з високим рівнем домагань втричі більша у здобувачів з середнім рівнем академічної успішності, ніж у здобувачів з достатнім її рівнем (39 % та 11 % відповідно), і відповідно частка осіб з середнім її рівнем вдвічі більша у здобувачів з достатнім її рівнем (56 % та 30 %) (табл. 4). Тобто, у здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань, ніж у осіб, які навчаються гірше.

Кореляційний аналіз, проведений за допомогою коефіцієнту парної кореляції Пірсона, свідчить про наявність тісних зв'язків між здобувачами П(ПТ)О із середнім рівнем академічної успішності: самооцінкою за шкалами «Розвиток-здібності» та «Характер» (0,54), «Розвиток-здібності» та «Умілі руки» (0,54), «Розвиток-здібності» та «Зовнішність» (0,52), «Характер» та «Зовнішність» (0,58), «Розвиток-здібності» та «Впевненість у собі» (0,59), «Умілі руки» та «Впевненість у собі» (0,58), сумарною шкалою та шкалами: «Розвиток-здібності» (0,80), «Характер» (0,69), «Умілі руки» (0,75), «Зовнішність» (0,67), «Впевненість у собі» (0,68). Тобто, показники самооцінки між усіма шкалами методики Дембо-Рубінштейн тісно пов'язані.

Також виявлено тісний зв'язок між рівнем домагань за шкалами: «Характер» та «Умілі руки» (0,57), «Умілі руки» та «Впевненість у собі» (0,55), сумарною шкалою та шкалами «Розвиток-здібності» (0,55), «Характер» (0,79), «Авторитет» (0,53), «Умілі руки» (0,65), «Зовнішність» (0,64), «Впевненість у собі» (0,52). Тобто, рівні домагань до характеру, професійних компетентностей та впевненості у собі здобувачів П(ПТ)О тісно пов'язані. Також виявлено тісний зв'язок між самооцінкою та рівнем домагань за шкалами «Характер» (0,79), «Зовнішність» (0,77), «Впевненість у собі» (0,51). Тобто, висока самооцінка за цими шкалами втілюється у високому рівні домагань, і навпаки.

Кореляційний аналіз, проведений за допомогою коефіцієнту парної кореляції Пірсона, свідчить про наявність тісних зв'язків між здобувачами П(ПТ)О із достатнім рівнем академічної успішності: самооцінкою за шкалами: «Розум-здібності» та «Характер» (0,70), «Розум-здібності» та «Умілі руки» (0,85), «Характер» та «Умілі руки» (0,75), «Розум-здібності» та «Впевненість у собі» (0,74), «Характер» та «Впевненість у собі» (0,54), «Умілі руки» та «Впевненість у собі» (0,60), сумарною шкалою та шкалами «Розум-здібності» (0,91), «Характер» (0,76), «Умілі руки» (0,79) та «Впевненість у собі» (0,89). Тобто, самооцінка інтелектуального розвитку, характеру, професійних компетентностей та впевненості у собі здобувачів П(ПТ)О з достатнім рівнем успішності тісно пов'язані.

Також виявлено тісний зв'язок між рівнем домагань за шкалами: «Розум-здібності» та «Характер» (0,78), «Розум-здібності» та «Умілі руки» (0,81), «Характер» та «Умілі руки» (0,68), «Розум-здібності» та «Впевненість у собі» (0,63), «Характер» та «Впевненість у собі» (0,53), «Умілі руки» та «Впевненість у собі» (0,78), сумарною шкалою та шкалами «Розум-здібності» (0,83), «Характер» (0,82), «Умілі руки» (0,84), «Зовнішність» (0,56) та «Впевненість у собі» (0,83). Тобто, рівні домагань до інтелектуального розвитку, характеру, професійних компетентностей та впевненості у собі здобувачів П(ПТ)О з достатнім рівнем успішності тісно пов'язані. Також виявлено тісний зв'язок між самооцінкою за шкалами «Зовнішність» та «Впевненість у собі» (0,53), тобто приваблива зовнішність підвищує рівень впевненості у собі, і навпаки. Тісний зв'язок між самооцінкою та рівнем домагань за виявлено і за шкалою «Впевненість у собі» (0,52), тобто висока самооцінка за цією шкалою втілюється у високому рівні домагань, і навпаки.

Порівнюючи результати кореляційного аналізу здобувачів П(ПТ)О з середнім та достатнім рівнем академічної успішності, можна відзначити наявність тісних зв'язків між обома категоріями здобувачів за наступними показниками: самооцінкою за шкалами «Розвиток-здібності» та «Характер», «Розвиток-здібності» та «Умілі руки», «Розвиток-здібності» та «Впевненість у собі», «Умілі руки» та «Впевненість у собі», сумарною шкалою та шкалами: «Розвиток-здібності», «Характер», «Умілі руки», «Впевненість у собі». Тобто, показники самооцінки між інтелектуальною та професійною самооцінкою, самооцінкою характеру та впевненості у собі тісно пов'язані, незважаючи на рівень академічної успішності.

Також у здобувачів П(ПТ)О з середнім та достатнім рівнем успішності виявлено тісний зв'язок між рівнем домагань за шкалами: «Характер» та «Умілі руки», «Умілі руки» та «Впевненість у собі», сумарною шкалою та шкалами: «Розум-здібності», «Характер», «Умілі руки», «Зовнішність», «Впевненість у собі». Тобто, рівні домагань до характеру, професійних компетентностей та впевненості у обох груп здобувачів тісно пов'язані. Також виявлено тісний зв'язок між самооцінкою та рівнем домагань обох груп здобувачів за шкалою «Впевненість у собі».

Також ми проаналізували особливості здобувачів П(ПТ)О з різними рівнями самооцінки: адекватною, завищеною та заниженою. За методикою «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) переважають здобувачі П(ПТ)О з адекватною самооцінкою (60 %), значно менше осіб із завищеною (22 %) та заниженою самооцінкою (18 %).

За віком серед здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою переважають особи віком 17 років (43 % серед здобувачів з адекватною, 40 % — із завищеною, 57 % — із заниженою самооцінкою), дещо менше осіб віком 16 років (39 %, 20 % та 29 % відповідно), найменше осіб віком 18 років (18 %, 30 % та 14 %). Тобто, за віковими ознаками нами не виявлено значущих відмінностей між особами з різною самооцінкою.

Щодо гендерного складу, серед здобувачів з адекватною самооцінкою дещо переважають хлопці (54 %), тоді як серед осіб з неадекватною (завищеною чи заниженою) самооцінкою — дівчата (60 % та 57 % відповідно). Але, на наш погляд, ці відмінності не є значущими, тому можна стверджувати, що стать опитаних не впливає на їх самооцінку.

За рівнем академічної успішності серед здобувачів П(ПТ)О освіти з адекватною та заниженою самооцінкою переважають особи з середнім її рівнем (54 % та 71 % відповідно), дещо менше осіб з достатнім її рівнем (43 % та 29 %), тоді як серед здобувачів із завищеною самооцінкою — особи з достатнім її рівнем (50 %), дещо менше осіб з середнім її рівнем (30 %). Тобто, рівень самооцінки зворотно пропорційний рівню академічної успішності: здобувачі П(ПТ)О з завищеною самооцінкою навчаються гірше, ніж здобувачі з адекватною та заниженою самооцінкою. Можливо, свою академічну неуспішність вони компенсують в інших сферах: спілкування з однолітками, відносини з протилежною статтю, спорт тощо.

Аналіз рівнів домагань здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за усіма шкалами рівнів домагань, але за деякими показниками значущі відмінності все ж виявлено (табл. 6).

Таблиця 6.

Розподіл здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою за рівнями домагань (у %)

Шкали	Рівень домагань											
	Дуже високий	Дуже високий	Дуже високий	Високий (адекватна)	Високий (завищена)	Високий (занижена)	Середній (адекватна)	Середній (завищена)	Середній (занижена)	Низький (адекватна)	Низький (завищена)	Низький (занижена)
Розум-здібності	46	60	57	29	10	14	25	10	29	0	20	0
Характер	29	50	57	39	20	29	18	0	14	14	30	0
Авторитет	25	70	43	19	0	29	25	20	14	31	10	14
Умілі руки	43	80	71	39	10	0	18	0	14	0	10	14
Зовнішність	29	50	57	32	10	14	25	30	14	14	10	14
Впевненість у собі	46	70	43	21	20	43	33	0	14	0	10	0
Сумарна	36	40	71	36	40	29	28	10	0	0	10	0

За шкалою «Розум-здібності» значущих відмінностей між рівнем домагань здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою не виявлено, лише у осіб із завищеною самооцінкою значно більша частка осіб з низьким рівнем домагань (20 %), тоді як у інших категорій здобувачів таких осіб немає (по 0 % відповідно) (табл. 6). Тобто, здобувачі із завищеною самооцінкою мають менший рівень інтелектуальних домагань, ніж інші здобувачі. Можливо, вони намагаються компенсувати не прагнуть розвивати власний інтелект, приділяючи увагу іншим сферам: зовнішності, дружбі, коханню, спорту тощо.

Аналогічну тенденцію спостерігаємо і за шкалою «Характер», за якою теж значущих відмінностей між рівнем домагань здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою не виявлено, лише у осіб із завищеною самооцінкою значно більша частка осіб з низьким рівнем домагань (30 %), і менша — з середнім їх рівнем (0 %) (табл. 6). Тобто, здобувачі із завищеною самооцінкою мають менший рівень домагань щодо власного характеру, ніж інші здобувачі. Можливо, вони вважають свій характер прийнятним, і не прагнуть його змінювати на краще.

За шкалою «Авторитет» також значущих відмінностей між рівнем домагань здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою не виявлено, за виключенням осіб із дуже високим рівнем домагань та завищеною самооцінкою, частка яких значно перевищує інші категорії здобувачів (70 %) (табл. 6). Тобто, переважна більшість здобувачів із завищеною самооцінкою мають дуже високий рівень домагань щодо власного авторитету в групі. Вони вважають, що гідні високого соціометричного статусу і претендують на лідерські ролі в середовищі однолітків.

За шкалою «Умілі руки», навпаки, здобувачі з адекватною самооцінкою мають меншу частку осіб з дуже високим рівнем домагань (43 %), ніж особи із завищеною (80 %) та заниженою (71 %) самооцінкою, тоді як частка осіб з високим рівнем домагань (39 %), більша, ніж у осіб із завищеною (10 %) та заниженою (0 %) самооцінкою (табл. 6). Тобто, рівень домагань щодо формування професійних компетентностей більший у осіб з неадекватною самооцінкою (завищеною та заниженою), у осіб з адекватною самооцінкою він дещо нижчий, вони більш адекватно оцінюють рівень сформованості власних компетентностей.

За шкалою «Впевненість у собі» переважна більшість здобувачів із завищеною самооцінкою мають дуже високий рівень домагань (70 %), тоді як у осіб з адекватною та заниженою самооцінкою — значно менше (46 % та 43 % відповідно) (табл. 6). Тобто, саме здобувачі із завищеною самооцінкою найбільше прагнуть до відчуття впевненості у собі.

За сумарною шкалою переважна більшість здобувачів із заниженою самооцінкою мають дуже високий рівень домагань (71 %), чого не спостерігається у здобувачів з адекватною (36 %) та завищеною (40 %) самооцінкою. Тобто, саме здобувачі із заниженою самооцінкою мають найбільший рівень домагань, але, можливо, не можуть його реалізувати через неадекватну самооцінку.

Аналіз самооцінки здобувачів П(ПТ)О (методика Дембо-Рубінштейн) з різною самооцінкою (методика Г. Казанцевої) свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за усіма шкалами, але за деякими показниками значущі відмінності все ж виявлено (табл. 7).

Таблиця 7.

Розподіл здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою за її рівнями (у %)

Шкали	Рівень самооцінки											
	Дуже високий	Дуже високий	Дуже високий	Високий (адекватна)	Високий (завищена)	Високий (занижена)	Середній (адекватна)	Середній (завищена)	Середній (занижена)	Низький (адекватна)	Низький (завищена)	Низький (занижена)
Розум-здібності	11	20	0	25	30	57	36	20	29	28	30	14
Характер	18	10	57	18	40	0	43	20	20	21	30	14
Авторитет	11	40	43	18	30	14	43	10	14	28	20	29
Умілі руки	25	40	29	18	40	0	39	10	57	18	10	14
Зовнішність	18	30	43	29	40	29	32	0	0	21	30	29
Впевненість у собі	32	60	43	25	10	14	18	0	29	25	30	14
Сумарна	7	30	14	32	10	43	43	40	29	18	20	14

За шкалою «Розум-здібності» значущих відмінностей між самооцінкою здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою не виявлено, лише у осіб із заниженою самооцінкою значно більша частка осіб з високою самооцінкою (57 %), на відміну від осіб із завищеною (30 %) та адекватною (25 %) самооцінкою (табл. 7). Тобто, здобувачі із заниженою самооцінкою (методика Г. Казанцевої) мають більший рівень інтелектуальної самооцінки (методика Дембо-Рубінштейн), ніж інші здобувачі. Можливо, вони не можуть проявити себе в інших сферах, крім інтелектуальної.

За шкалою «Характер» теж значущих відмінностей між самооцінкою здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою не виявлено, лише у осіб із заниженою самооцінкою значно більша частка осіб з дуже високою самооцінкою (57 %), тоді як у осіб з адекватною та завищеною самооцінкою їх частка значно менша (18 % та 10 % відповідно) (табл. 6). Тобто, здобувачі із заниженою самооцінкою (методика Г. Казанцевої) мають кращу самооцінку власного характеру (методика Дембо-Рубінштейн), ніж інші здобувачі. Можливо, вони вважають свій характер прийнятним, і не прагнуть його змінювати на краще.

За шкалою «Авторитет» також значущих відмінностей між рівнем самооцінкою здобувачів П(ПТ)О з різною самооцінкою не виявлено, за виключенням осіб з адекватною самооцінкою, частка яких серед осіб із дуже високою самооцінкою значно менша (11 %), ніж у осіб із завищеною та заниженою самооцінкою (40 % та 43 %), а серед осіб із середньою самооцінкою — навпаки, вища (43 %), ніж у осіб із завищеною та заниженою самооцінкою (10 % та 14 % відповідно) (табл. 7). Тобто, переважна більшість здобувачів із неадекватною (завищеною та заниженою) самооцінкою (методика Г. Казанцева) мають дуже високу самооцінку щодо власного авторитету в групі (методика Дембо-Рубінштейн), тоді як більшість здобувачів з адекватною самооцінкою мають середній рівень самооцінки щодо цього.

За шкалою «Умілі руки» більшість здобувачів із завищеною самооцінкою мають дуже високий та високий рівень самооцінки за цією шкалою (по 40 % відповідно), чого не відбувається у інших категорій здобувачів (табл. 7). Тобто, здобувачі із завищеною самооцінкою (методика Г. Казанцевої) мають вищу професійну самооцінку (методика Дембо-Рубінштейн), ніж інші категорії здобувачів.

Аналогічні результати отримано за шкалою «Впевненість у собі», за якою більшість здобувачів із завищеною самооцінкою мають дуже високий рівень самооцінки (60 %), чого не відбувається у інших категорій здобувачів (табл. 7). Тобто, здобувачі із завищеною самооцінкою (методика Г. Казанцевої) мають вищу самооцінку щодо впевненості у собі (методика Дембо-Рубінштейн), ніж інші категорії здобувачів.

За сумарною шкалою методики Дембо-Рубінштейн майже третина здобувачів із завищеною самооцінкою (30 %) мають дуже високий рівень самооцінки за методикою Г. Казанцевої, чого не спостерігається у інших категорій здобувачів (табл. 7). Тобто, істотних відмінностей між рівнями самооцінки за методиками Дембо-Рубінштейн та Г. Казанцевої не виявлено, але у здобувачів із завищеною самооцінкою самооцінка дещо вище, ніж у інших категорій здобувачів.

Висновки

Серед досліджуваних здобувачів П(ПТ)О Миколаївського професійного промислового ліцею переважають дівчата віком 17 років із середнім рівнем академічної успішності. З метою дослідження їх самооцінки нами застосовувалися методики «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) та «Дослідження самооцінки (Дембо-Рубінштейн у модифікації М. Парафіян). За методикою «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) переважають здобувачі П(ПТ)О з адекватною самооцінкою (60 %), значно менше осіб із завищеною (22 %) та заниженою самооцінкою (18 %).

Серед досліджуваних здобувачів П(ПТ)О переважали особи з високим та середнім рівнем домагань та самооцінки (69 % та 66 % відповідно), що свідчить про адекватну загальну самооцінку переважної більшості досліджуваних та її деяке відставання від рівню домагань. Психологічної допомоги потребують деякі здобувачі з низькою самооцінкою. Результати кореляційного аналізу за допомогою коефіцієнтів парної кореляції Пірсона виявили значний рівень зв'язку між самооцінкою та рівнем домагань здобувачів П(ПТ)О.

За віком, рівнем академічної успішності, самооцінкою та рівнем домагань значущих відмінностей між хлопцями та дівчатами не виявлено. Але якщо серед хлопців половина осіб мають вік 17 років (48 %), то серед дівчат — 16 років (50 %). За рівнем успішності серед хлопців та дівчат переважають здобувачі освіти з середнім її рівнем (54 % та 46 % відповідно). За методикою «Дослідження самооцінки підлітка» (Г. Казанцева) серед хлопців та дівчат переважають здобувачі П(ПТ)О з адекватною самооцінкою (68 % та 58 % відповідно). Але за рівнем самооцінки виявлені значущі відмінності за більшістю шкал тесту Дембо-Рубінштейн у бік її збільшення у хлопців. Проведений кореляційний аналіз за допомогою коефіцієнту парної кореляції Пірсона свідчить про відсутність значущих відмінностей між самооцінкою та рівнем домагань здобувачів П(ПТ)О різної статі.

За віком, статтю, самооцінкою та рівнем домагань значущих відмінностей між здобувачами П(ПТ)О різного рівня академічної успішності не виявлено. Серед здобувачів з середнім рівнем успішності переважають особи віком 17 років (48 %), а серед здобувачів з достатнім її рівнем — віком 16 років (44 %). За гендерним складом серед здобувачів з середнім рівнем успішності хлопців і дівчат приблизно порівну (52 % та 48 % відповідно), з достатнім рівнем — дещо переважають дівчата (39 % та 61 %). За рівнем самооцінки за методикою Г. Казанцевої серед здобувачів з середнім та достатнім рівнями успішності переважають особи з адекватною самооцінкою (65 % та 61 % відповідно).

Аналіз рівнів домагань здобувачів П(ПТ)О різного рівня успішності свідчить про наявність значущих відмінностей між ними за майже усіма шкалами та середніми показниками рівнів домагань та самооцінки. У здобувачів, які навчаються краще, більше рівень домагань та самооцінки.

За віковими, статевими ознаками нами не виявлено значущих відмінностей між здобувачами П(ПТ)О з різною самооцінкою: переважають особи віком 17 років (43 % серед здобувачів з адекватною, 40 % — із завищеною, 57 % — із заниженою самооцінкою). Щодо гендерного складу, серед здобувачів з адекватною самооцінкою дещо переважають хлопці (54 %), тоді як серед осіб з неадекватною (завищеною чи заниженою) самооцінкою — дівчата (60 % та 57 % відповідно).

За рівнем академічної успішності серед здобувачів П(ПТ)О з адекватною та заниженою самооцінкою переважають особи з середнім її рівнем (54 % та 71 % відповідно), тобто, здобувачі з завищеною самооцінкою навчаються гірше, і навпаки.

Аналіз рівнів домагань самооцінки здобувачів П(ПТ)О (методика Дембо-Рубінштейн) з різною самооцінкою (методика Г. Казанцевої) свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за усіма шкалами, але за сумарною шкалою домагань переважна більшість здобувачів із заниженою самооцінкою мають дуже високий рівень домагань (71 %), чого не спостерігається у здобувачів з адекватною (36 %) та завищеною (40 %) самооцінкою, тобто, саме здобувачі із заниженою самооцінкою мають найбільший рівень домагань. Також за сумарною шкалою самооцінки майже третина здобувачів із завищеною самооцінкою (30 %) мають дуже високий рівень самооцінки за методикою Г. Казанцевої, чого не спостерігається у інших категорій здобувачів), тобто у здобувачів із завищеною самооцінкою самооцінка дещо вище, ніж у інших категорій здобувачів.

Пропозиції щодо використання результатів дослідження в освітньому процесі та у подальших дослідженнях

Результати наших досліджень показали тісний зв'язок академічної успішності здобувачів П(ПТ)О Миколаївського професійного промислового ліцею з рівнем їх самооцінки та домагань. Тому з метою підвищення рівня їх успішності ми розробляємо тренінгову програму, спрямовану на формування адекватної самооцінки та рівня домагань здобувачів П(ПТ)О, яку плануємо впровадити у виховний процес закладу. Подальші дослідження плануємо проводити в напрямку встановлення зв'язку академічної успішності, рівнів самооцінки та домагань з соціометричним статусом здобувачів П(ПТ)О в учнівському середовищі.

Список використаних джерел

1. Воронова О. Ю. Самооцінка як умова формування професійної «Я-концепції». *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України. Київ : ІП НАПНУ, 2011. Т. XIII, част. 2. С. 73–80.
2. Гуменюк О. Є. Психологія Я–концепції: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2002. 186 с.
3. Давиденко О. С. Я концепція як фактор особистісного самовизначення в ранній юності. *Вісник Міжнародного дослідного центру: «Людина, мова, культура»*. Київ, 2008. Вип. 17. С. 16–22.
4. Кулаков Р. С. Особливості становлення самооцінки та рівня домагань старшокласників як психологічних детермінант їх професійного самовизначення: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2013. 20 с.
5. Пахомов І. В. Формування моральних цінностей здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти : тренінгова програма. Біла Церква : БІНПО, 2023. 123 с.
6. Попелюшко Р. П. Внутрішній конфлікт як умова виникнення негативної самооцінки в юнацькому віці. *Збірник наукових праць Національної Академії ПВУ. № 22. Ч. II. Хмельницький: Національна Академія ПВУ, 2003. С. 187–197.*
7. Меднікова Г. І. Самооцінка та рівень домагань особистості як динамічна система: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології». Одеса, ОНУ ім. І. І. Мечнікова, 2002. 22 с.